

*мр Јовица Тркуља,
асистент Правног факултета у Београду*

СКЈ И ТЕНДЕНЦИЈА ИНТЕЛЕКТУАЛНОГ УЛЕЊИВАЊА

Уобичајено је у политичкој теорији да се у деловању сваке политичке партије, комунистичке посебно, могу разликовати две фазе. Прва је она у којој партија тежи да освоји власт. При томе она, по правилу, испољава изузетну интелектуалну активност и живост. У снази интелектуалних аргумената и идеолошкој доследности налазе се значајни извори њене делатне способности и посебно утицаја на масе.

Међутим, у другој фази, након преузимања власти, та иста партија почиње да испољава тенденцију интелектуалног улењивања. Она се све више ослања на ауторитет власти и „идеолошких апарата“, а мање на аутономну критичку праксу и снагу интелектуалних аргумената. Ауторитет и снага аргумента све више бива потиснут ауторитетом и снагом неприкосновеног ауторитета власти, моћи. Чак се и основне вредности партијског живота мењају и ревидирају: уместо аутономних критичких личности које се од остале масе пролетаријата разликују само по томе што виде даље и дубље и спремношћу да се бескомпромисно и свестрано боре за целину историјских интереса радничке класе, у комунистичким партијама на власти почињу да преовлађују друге вредности, тзв. подложништво апаратчика.

СКЈ се често наводи као изузетак од ове законите тенденције. У том смислу се истиче да је он успео да оствари својеврсну дијалектику: партије власти и партије главних револуционарних промена и процеса у југословенском друштву. Задржавајући својеврсну дистанцу спрам власти, он је успео да одоли тенденцијама револуционарног и интелектуалног улењивања. Међутим, чини се, да се у плимама и осекама његовог деловања, назиру елементи поменуће праксе.

Не треба посебно подсећати на изузетно висок ниво идејно-политичке способности КПЈ, на пример, у предратним годинама. Ниво и садржај марксистичког образовања оствариван у тешким условима илегалног рада, прогона, затвора и сл., по форми и ефектима, у многоме је недостижан и данас за бројне професионалне, добро опремљене и материјално опскрбљене марксистичке центре и универзитете. Суочени са идејним расправама и полемикама које су тада у КПЈ и на идејном фронту вођене и данас, неретко, бивамо фасцинирани. Захваљујући томе, између осталог, КПЈ је била у стању да у својим редовима окупи полуписмене сељаке, раднике, врхунске интелектуалце, дакле, да мобил-

лише најзначајније револуционарне потенције и изврши епохални револуционарни преображај 1941—1945. године.

Али, након преузимања власти КПЈ није сасвим одолела тенденцији интелектуалног улењивања. Оно ће се испољити у различитим појавним облицима, у облицима и осекама у нивоу партијске идејно-политичке свести и акционе спремности. У том смислу могу се разликовати три периода кроз које је југословенска Комунистичка партија прошла у свом идејно-политичком деловању.

I

У првом периоду (од 1945. до средине педеситих година) поменута тенденција интелектуалног улењивања се испољила у облицима догматског мишљења и њему примерених облика марксистичког образовања. Услед некритичког преузимања принципа и образаца идеолошко-политичког рада у партији, доминантних у стаљинистичкој пракси, дошло је до продора симплификоване, догматске марксистичке мисли. Као што је добро познато, марксизам се у том стаљинистичком издању предавао у три лекције: прва, три принципа материјалности света који нас окружује; друга, четири принципа дијалектике којима се разрешавају све противречности у том једноставном свету; и трећа, пет етапа класне борбе (тј. пет друштвено-економских формација) кроз које пролази људско друштво до комунистичке заједнице. Овако поједностављени марксизам је постао доступан свима и учио се као песмица од три строфе. Маркс се све више претварао у икону на зиду, а његова револуционарна хуманистичка мисао, сужена на бирократски одабрано цитате, преточена је у библијско слово и догме. Тиме је марксизам све више губио карактер критичке и револуционарне мисли која стреми радикалној критици и превазилажењу постојећег света, постајући све више званична идеологија која служи за апологију постојећег и рационализацију мера текуће политике без нужне критичке дистанце. Такав „марксизам“ је законито инклинирао ка некој врсти званичне религије и метаморфозирао у катехизис, чиме је сузбио спознају револуционарних могућности и превратничких идеја, бирократизовао револуционарну мисао, сузбио слободан замањак и борбу идеја, ограничио духовно стваралаштво и онемогућио аутономно критичко мишљење.

Ова тенденција у тумачењу марксизма, иако присутна у идеолошко-политичком раду КПЈ и функционална њеној позицији у политичком систему, није била доминантна захваљујући, пре свега, још увек живој аутономној револуционарној пракси самог покрета за социјализам који се жилаво опирао крутом етатистичко-бирократском омотачу и супротстављао залеђивању његових стваралачких револуционарних потенција. На тај начин је покрет за социјализам у Југославији и био у стању да истраје на црти властите еманципаторске праксе. Наиме, он није био сасвим потопљен таласом етатизма, те је педесетих година, у настојању да инаугурира процес радикалне дестаљинизације, успео да утемељи самоуправљање и на њему заснује свој позитивни програм социјалистичке изградње. Тај програм, инспирисан Марксовом идејом да „ослобођење радничке класе мора бити њено властито дело“, поставио

је у средиште борбе авангардних снага социјализма превладавање односа експлоатације-доминације и довођење непосредног произвођача и радног човека у позицију одлучујућег субјекта друштвеног кретања.

Разуме се да у решавању проблема који су искрсавали на том путу самоуправљања, онај симплификовани и у стаљинистичкој редакцији препарирани марксизам, није био употребљив. Лишен својих суштинских категорија и револуционарне теорије, такав марксизам и на њему заснован идеолошки рад у партији, није био дорастао и способан да решава сложене проблеме које је друштвени развитак намећао, нити је налазио одговоре на питања која је самоуправни развитак постављао. Стога ће већ почетком педесетих година такав садржај и начин марксистичког образовања изгубити значај и кредитивилност у партији и друштву.

II

Тиме отпочиње други период у развоју идејног рада и марксистичког образовања у СКЈ (од средине педесетих до почетка седамдесетих година). Југословенски комунисти су тада, уосталом, као и 1941. године, јасно схватили да свака нова ситуација не захтева рутинску примену рецепта и готових формула, него револуционарну имагинацију, истраживање, аутентичност, оригиналност и непоновљивост. Стога су у средиште партијског рада поставили такво марксистичко образовање које би стимулисало револуционарну имагинацију, критичност, аутономију и било неспојиво са канонизираним инертним мишљењем — такво марксистичко образовање које би значило сталну реконцептуализацију појмова, категорија. Једном речју, поновно каљење интелектуалног оружја како би се савремени свет дубље и потпуније схватио, да би се истинито изразиле противречности тенденције у стварности, те кроз сазнање и борбу поставили путокази на сложеним путевима друштвеног преображаја. Захваљујући томе, наредне шездесете године ће проћи у знаку великог полета марксизма и довести до нових оригиналних идејних продора и плодних истраживања која ће се показати од ширег, епохалног значаја.

Са отпочињањем процеса радикалне дестаљинизације и развојем самоуправљања, дошло је до битних промена и у идејно-политичком деловању СКЈ. Наиме, Савез комуниста је, превладавајући фазу идејног рада у којем се марксистичко образовање сводило на учење „цртица дијамата“ и „бирокарски одабраних цитата“, недовољно ангажовано и систематски стварао нове, примерене облике марксистичког образовања. На тај начин ће у другој половини шездесетих година „наступити период који ће многи с разлогом назвати периодом идеолошке дефанзиве у СКЈ. У Савезу комуниста је био веома запостављен озбиљан, систематски и стваралачки рад на развијању и афирмисању једне целовите и развијене идеологије самоуправног социјализма“⁽¹⁾.

На тај начин десило се да је клатно отишло у другу крајност. Савез комуниста је почео стидљиво да наступа у овој области и уместо своје идеологије, створио је празан простор, вакуум, који је то остао само за кратко. Више по логици механичког закона, а не због снаге и

(1) Платформа за X конгрес СКЈ, ИЦ „Комунист“, Београд, 1973. стр. 110—114.

убедљивости својих аргумената, тај простор су попуниле снаге и схватања супротна Програму СКЈ и самоуправном курсу социјалистичког развојка(2). „Све је то имало за последицу слабљење идејно-политичког и акционог јединства Савеза комуниста, запостављање идејне борбе, потискивање марксизма и разводњавање класних критерија у пракси многих организација и водећих органа СКЈ“ (3).

У периоду од 1968—73. године на овом идејно-политичком плану, поменута тенденција слабљења деловања СК испољила се у виду велике хетерогености идејно-политичких ставова. У појединим деловима партијске организације владала је готово идејна конфузија. То објашњава релативно лак продор и укореење идеологије национализма и либерализма. О томе се у *Платформи за X конгрес СКЈ* даје следећа оцена: „Борба за нове самоуправне односе, у својој првој етапи, нужно је била повезана са разбијањем догматске љуштуре у којој је марксизам био деценијама окован, било је неопходно крчити просторе за антидогматску мисао и праксу. У тој борби било је једностраности, губила се револуционарна осетљивост према десним контрареволуционарним идејним и политичким тенденцијама. Отуда је дошло до извесног продора друштвене стихије, до потцењивања значаја организованих субјективних снага, до продора национализма, технократизма и либерализма. Изостала је критичка селективност Савеза комуниста према различитим идејно-теоријским тенденцијама, слабила је моћ идејне синтезе с класног становишта“ (4).

III

Трећи период траје од седамдесетих година до данас. Политичком акцијом 1971—73. године Савез комуниста је успео да поврати део изгубљеног политичког простора и да створи повољнију политичку климу за превазилажење испољених слабости у идејно-политичком раду. Он је почео организовано и систематски наступати у идејној сфери што је омогућило ревитализацију и афирмацију нових облика марксистичког образовања. Приступљено је формирању нових специјализованих институција марксистичког образовања као што су марксистички центри и политичке школе. На X конгресу СКЈ је одлучено да се још интензивније ради на марксистичком образовању и идејно-политичком оспособљавању, којим би се преко различитих облика обухватило целокупно чланство.

На тај начин у последњој деценији у нашем друштву, као резултат систематског развијања институционалне основе идејног рада у Савезу комуниста, створен је систем марксистичког образовања, чија је битна карактеристика разуђеност и масовност сталних и повремених облика. Различити облици марксистичког образовања су утемељени широко почев од основних организација Савеза комуниста, до највишег нивоа његове организације (регионалне политичке школе и на савезном нивоу Политичка школа „Јосип Броз Тито“ у Кумровцу.

(2) Види Едвард Кардељ, *Револуционарна пракса и марксистичко образовање*, Београд, 1975. стр. 27—28.).

(3) Платформа за X конгрес СКЈ, *op. cit.*, стр. 112.

(4) *Ibid.*, стр. 139.

У периоду од 1978—1981. године радило је 1836 политичких школа и похаћало их је 126.066 полазника. У исто време је разним курсевима и семинарима обухваћено 485.984 члана СК, а омладинским политичким школама — 196.517 младих људи. Основани су марксистички центри при свим републичким и покрајинским, а затим и при многим градским и општинским организацијама СК(5). Овим подацима треба додати и оне који се односе на „остваривање програма идејно-политичког оспособљавања и марксистичког образовања чланова ООСК“ (на пример, 1982. године њиме је било обухваћено око 75% чланова СК Србије(6)).

Поред тога у протеклих десет година СКЈ је као непосредни организатор или иницијатор организовао низ саветовања, научних скупова, међународних симпозијума, колоквијума и сл. Поменимо најзначајније. Почев од 1976. год. у Цавтату се одржава „Округли сто Међународне трибине“ у чијем раду је до сада учествовало 558 марксистичких и социјалистичких теоретичара и активиста из осамдесет земаља света и око 240 југословенских научних радника. Од 1981. године марксистички центри организују сваке године „Недеље марксистичких расправа“, које су до сада окупиле око 1000 наставника марксизма(7).

У овом периоду нагло је интензивирао објављивање марксистичке литературе. „Док је 1971. године (године у којој је издато најмање марксистичких дела у целом послератном развоју) број издатих марксистичких дела чинио око 0,3% у односу на укупни број издатих књига (а њихов тираж био мањи од 0,1% укупног тиража), почетком седамдесетих година број издатих марксистичких књига чинио је око 3% у односу на укупан број издатих књига“(8). Поред тога у наставне програме за средње школе и већи број факултета уведен је марксизам у форми посебног предмета.

Наведени подаци речито говоре да је досадашња активност СКЈ и друштва у овој области дала неспорне резултате, особито у погледу ширине и разноврсности облика којима се сваке године обухватају стотине хиљада чланова Савеза комуниста, великим делом радника, и, особито, омладине. Доиста, у СКЈ и друштву у целини, учињени су у том правцу досад озбиљни напори и уложена знатна средства(9), ангажовани бројни кадрови на реализацији програма марксистичког образовања и стечена значајна (позитивна и негативна) искуства.

IV

Ова нагла експанзија форми марксистичког образовања у многоме је била праћена становитим слабостима. Она је, пре свега, била и

(5) Вид. Милош Николић, *Марксистичко образовање: ситуације, проблеми, перспективе*, „Опредељења“, бр. 11/1984. стр. 117—118.

(6) *Материјали са саветовања о марксистичком образовању*, Марксистички центар ОСК у Београду, фебруар, 1984.

(7) Пада у очи да, упркос овако бројним и развијеним облицима идејно-политичког и марксистичког образовања, не постоји ни један организовани облик систематског идејно-политичког оспособљавања руководства у СК и другим друштвено-политичким организацијама.

(8) Милош Николић, *op. cit.*, стр. 118.

(9) У 1982. години према расположивим подацима утрошено је 496.509.175 динара за финансирање идејно-политичког оспособљавања и марксистичког образовања чланова СКЈ из средстава партијске чланарине. Утрошак средстава по републикама и покрајинама је следећи: СК БИХ 53.781.678, СК Црне Горе 18.796.390, СК Хрватске 82.133.857, СК Македоније 7.534.933, СК Словеније 57.963.606, СК Србије (са ПК) 206.822.823, (СК Војводине у горњој суми 67.427.737), организација СКЈ у ЈНА 32.984.954, организације СК у организми и организацијама Федерације 4.902.873, и доплате ЦК СКЈ Политичкој школи СКЈ 31.588.060. (Подаци Одељења за финансијске послове Радне заједнице у ЦК СКЈ).

остала оптерећена *волунтаризмом* и *формализмом*. Сматрало се да је довољно политичким ауторитетом увести разгранат систем марксистичког образовања који ће сам од себе дати крупне ефекте; да ће квантитативни раст (броја разних политичких школа и њихових полазника, посебних предмета у школама и факултетима, марксистичких књига, часописа, скупова итд.) уродити и задовољавајућим квалитетом. На жалост, то се није догодило. Упркос фасцинирајућим квантитативним резултатима постигнути квалитет марксистичког образовања није ни издалека задовољавајући.

Томе су се даље придружили: *просветитељски приступ*, недопустиве *импровизације* и *теоријско-методолошке једностраности* и *вулгаризације* у реализацији концепта марксистичког образовања. На тај начин широко су отворена врата крупним слабостима које имају изузетне негативне ефекте на читав процес марксистичког образовања. Поменимо само неке.

1. *Некритичност и апологетизам*. Разумљиво је да је првенствени задатак марксистичког образовања у школама и Савезу комуниста да афирмише главне вредности социјализма и југословенског друштва. Међутим, уколико се остане само на томе, по правилу се запада у црквено-сколастичко проповедање које одбија ученике и полазнике тако да се јављају проблеми, па чак и ефекти са супротним дејством: довођење у питање и одбацивање тих вредности. Истраживања указују да такав, у суштини, некритички приступ и апологетски однос према постојећој друштвеној стварности провејава из већине ставова полазника политичких школа(10).

Стиче се утисак да се у постојећим облицима марксистичког образовања јавља својеврсна догматизација марксизма, који, неретко, служи за оправдавање сваке текуће политичке мере. Такав начин мишљења нужно пада у голу апологетику и не даје одговоре на сложене и тешке противречности које прате социјалистички преображај друштва у свету и код нас. Стога не треба да изненађује што такви марксистички садржаји не привлаче младе људе, отупљују њихову критичку свест, снижавају мотивацију за политичко ангажовање, погодују политичкој апатији или разочарању у акције које се воде, стварају идејну дезорганизацију у главама људи.

2. *Нормативизам и институционализам*. Нормативистичка свест је нарочито присутна у проблематици југословенског друштва. Ово се може објаснити тиме што се у обради темељних садржаја програма о југословенском друштву полази од уставних норми Закона о удруженом раду што је разумљиво, али се на томе и завршава — што је недопустиво. Анализа програма и ставова ученика-полазника сугерише закључак да је настава марксизма преоптерећена институционализмом, формално-правним приступом, нормативном страном живота. То ствара велики раскорак између онога што треба да буде (и само је делимично остварено) и онога што јесте, што се реално у друштву збива. На тај начин стварни раскорак између норми и реалног стања друштвених односа

(10) У истраживању ефеката марксистичког образовања у Вечерњој политичкој школи СК Београда, на пример, показало се да 52% полазника сматра да је социјализам друштвено-економска формација у којој не постоје класе, а 13% је неодлучно.

који је тешка реалност југословенског друштва, као да не постоји. Између света норми и стварног стања успостављено је лажно јединство.

Поред тога, у самој интерпретацији Марксове теорије јавља се и један својеврсни нормативизам. Наиме, ради се о таквој интерпретацији марксизма која, нимало не мари за стварне историјске и друштвене токове и противречности, те остаје на егзегези и препричавању Марксових текстова.

3. Уместо излагања суштине одговарајућих друштвених феномена, настава марксизма често остаје на нивоу појавног, феноменолошког. Стога она не досеже до неопходног и нужног теоријског нивоа и растаче се у дескрипцијама, псеудодефиницијама итд. Као консеквенцу, или појавну манифестацију ове тенденције имамо широку појаву *вербализма* и *историцизма* у настави марксизма.

4. У постојећим облицима марксистичког образовања присутан је метод рада који се базира на традиционалном црквено-школском педагошком поступку, непримереном критичко-револуционарном бићу самог марксизма и сензибилитету данашњих младих људи. То је метод стицања готових знања и коначних истина, и који у суштини онеспособљава људе да мисле својом главом. Од обданишта, основне школе до факултета деца се уче да наизуст и беспоговорно понављају оно што им наставник каже, без шансе да о томе створе своје мишљење. Овим проблемима се придружују и они везани за кадрове, литературу, програме и слично.

Данас се незадовољство постојећим концептом марксистичког образовања све отвореније исказује и као незадовољство традиционалним образовањем у целини. Стога се мора трагати за другачијим могућностима алтернативног хуманистичког образовања, које би апеловало на човеково ја, и које би било саставни део критичке свести у времену у којем се живи. Притоме нам мора бити јасно да превазилажење слабости постојећег марксистичког образовања у партији и друштву, није могуће без захватања области које су у његовом ширем окружењу, без решавања проблематике целине друштва. Јер, поменути проблеми идејног рада и марксистичког образовања само су индикатор много сложенијих и крупнијих проблема СКЈ и глобалног друштва.

Mr. Jovica Trkulja,
Assistant of the Faculty of Law in Belgrade

THE LEAGUE OF COMMUNISTS OF YUGOSLAVIA AND THE TENDENCY OF INTELLECTUAL LAZINESS

Summary

In the activity of every political party, and particularly of the communist party, it is possible to distinguish two phases. The first one, when the party strives to conquer power and expresses exceptional intellectual activity, since important sources of its ability to be effective and to influence the masses are found in the strength of intellectual arguments and in ideological consistency. And the second one, when that same party, after taking over the power, begins to express the tendency of intellectual laziness. The party is leaning more and more on the authority of power and of »ideological appara-

tus», while less on the autonomous critical practice and strength of intellectual argumentation.

The League of Communists of Yugoslavia is quoted as an exception to this usual tendency. Namely, while keeping specific distance from the power, it succeeded to resist the tendencies of revolutionary and intellectual becoming lazy. But not entirely. After taking over the power, that tendency shall emerge in the practice of the Communist Party of Yugoslavia (namely, of the LCY) in various forms, in the high tide and ebb tide in the level of Party ideological-political consciousness and capacity for action. Along these lines the author analyzes three periods experienced by Yugoslav communist party in its ideological-political activities. His basic thesis is that overcoming of the existing weaknesses of ideological-political, namely marxist education, both in the Party and in society, is not possible without interventions in the wider surroundings, namely without settling the problems of the global society.

*Mr. Jovica Trkulja,
assistant à la Faculté de droit à Belgrade*

LIGUE DES COMMUNISTES DE YUGOSLAVIE ET LA TENDENCE DU DESOEVREMENT INTELLECTUEL

Résumé

Dans l'action de tout parti politique, communiste particulièrement on distingue deux phases. La première, où le parti aspire à prendre le pouvoir tout en manifestant une activité intellectuelle exceptionnelle. C'est dans la force des arguments intellectuels et dans la conséquence idéologique que résident les puissantes sources de ses capacités, d'action et surtout de son influence sur les masses. Et la deuxième où ce même parti, après avoir pris le pouvoir, commence à manifester la tendance du desoeuvrement intellectuel. Il s'appuie de plus en plus sur l'autorité du pouvoir et des «appareils idéologiques» et moins sur la pratique critique autonome et sur la force des arguments intellectuels.

La Ligue des communistes de Yougoslavie est citée en exception à cette tendance légale. Car en conservant une certaine distance par rapport au pouvoir elle a réussi à résister aux tendances du desoeuvrement révolutionnaire et intellectuel. Mais pas tout à fait. Après la prise du pouvoir, la tendance mentionnée se manifestera dans la pratique du P.C.Y. (soit L.C.Y) en diverses formes, avec des hausses et des baisses au niveau de la conscience idéologique — politique du parti et les capacités d'action. C'est dans ce sens que l'auteur analyse trois périodes que le parti communiste de Yougoslavie a traversé dans son action idéologique — politique. Sa thèse fondamentale est qu'il n'est pas possible de surmonter les faiblesses de l'actuel travail idéologique et politique de l'éducation marxiste dans le parti et dans la société, sans englober les domaines qui sont dans son entourage plus large, sans solutions apportées à la problématique de la société globale.